

СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАР ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШДА КОНТРАГЕНТЛАРНИ ТЕКШИРИШ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Исмаилов Бобир Саломович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Аннотация. Мақолада солиқ органлари контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиётини такомиллаштириш орқали уларнинг мумкин бўлган солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини аниқлаш, адолатли солиққа тортишни таъминлаш ва пировардида солиқ тизимининг умумий самарадорлигига ҳисса қўшиш имкониятларини ошириши мумкинлиги ирганилган ва хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ, бюджет сиёсати, бюджет, солиқ маъмурчилиги, контрагентларни текшириш, мониторинг, фаолият, солиқ тўловчилар, тадбиркорлик субъектлари, солиқ ҳисоботи, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари, солиқ ставкаси.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ ПРОВЕРКИ КОНТРАГЕНТОВ ПРИ МОНИТОРИНГЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ

Исмаилов Бобир Саломович

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В статье рассматривается и делается вывод о том, что за счет совершенствования практики проверки контрагентов и контроля за деятельностью налогоплательщиков налоговые органы могут повысить свои возможности по выявлению возможных случаев уклонения от уплаты налогов, обеспечить справедливое налогообложение и в конечном итоге способствовать общей эффективности налоговой система.

Ключевые слова: налог, бюджетная политика, бюджет, налоговое администрирование, проверка контрагентов, мониторинг, деятельность, налогоплательщики, хозяйствующие субъекты, налоговая отчетность, налоговые поступления, налоговые льготы, налоговая ставка.

IMPROVING THE PRACTICE OF CHECKING COUNTERPARTIES IN MONITORING THE ACTIVITIES OF TAXPAYERS

Ismailov Bobir Salomovich

Tashkent State University of Economics

Abstract. In the article, it is discussed and concluded that by improving the practice of checking counterparties and monitoring the activities of taxpayers, tax authorities can increase their ability to identify possible tax evasion cases, ensure fair taxation and ultimately contribute to the overall efficiency of the tax system.

Key words: tax, budget policy, budget, tax administration, checking of counterparties, monitoring, activity, taxpayers, business entities, tax reporting, tax revenues, tax benefits, tax rate.

Кириш.

Контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиёти солиқ қонунчилигига риоя этилишини таъминлаш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Бироқ, бу жараён кўпинча унинг самарадорлигига тўсқинлик қиладиган турли қийинчиликлар ва муаммоларга дуч келади. Ушбу мақолада контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиёти билан боғлиқ асосий масалаларни ўрганади ва ушбу амалиётни такомиллаштириш муҳимлигини таъкидлайди. Асосий муаммолардан бири хўжалик операцияларининг мураккаблиги ва хилма-хиллиги бўлиб, бу контрагентлар ва уларнинг битимларининг қонунийлигини тўғри баҳолашни қийинлаштиради. Бу мураккаблик тадбиркорлик фаолиятининг ортиб бораётган глобаллашуви ва солиқни режалаштиришнинг мураккаб стратегияларидан фойдаланиш билан янада кучайди. Солиқ органлари контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиётини такомиллаштириш орқали уларнинг мумкин бўлган солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини аниқлаш, адолатли ва адолатли солиққа тортишни таъминлаш ва пировардида солиқ тизимининг умумий самарадорлигига ҳисса қўшиш имкониятларини ошириши мумкин.

Адабиётлар шарҳи.

Мавзу доирасида асосий ўрганилувчи солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда нисбатан берилган таърифларга батафсил тўхталсак.

Кофлер ва Кашириналар (2017) солиқ назоратини солиқ тизими фаолиятининг муҳим шартли солиқ текширувлари орқали амалга ошириладиган самарали механизм деб ҳисоблайди. Ушбу олимларнинг ёндошувида “солиқ текшируви солиқ органининг солиқлар ва бюджетга бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисобланиши, ўз вақтида ва тўлиқ тўланиши (ўтказилиши) устидан назорат ҳаракати, бу жараёнда солиқ назорати натижасида олинган ҳақиқий маълумотлар солиқ органларига тақдим этилган солиқ декларацияси маълумотлари билан таққосланадиган иқтисодий механизмдир. Шестакованинг (2018) илмий қарашлари бу борада анчайин ўз аҳамиятига эга. Ушбу олим солиқ назоратига таъриф бериб уни: “солиқ интизомига риоя этилишини текшириш, солиқ ҳуқуқбузарликларининг максимал сонини аниқлаш ва профилактика чораларини кўриш имконини берувчи техника ва усулларни ўз ичига олган солиқ қонунчилигининг бажарилишини назорат қилиш соҳасидаги ваколатли давлат органларининг махсус, профилли ҳаракатлари мажмуидир”. Рискларни бошқариш жараёни (Compliance Risk Management process, 2006): Солиққа риоя қилиш хавфини мунтазам равишда аниқлаш, баҳолаш, тартиблаш ва даволаш бўйича тизимли жараён.

Курбанов, Ғаффоров (2020) ўз тадқиқотларида: “Янги таҳрирдаги Солиқ кодексида, солиқ назорати ўтказишнинг янги тартиби жорий этилмоқда, у солиқ органларига камерал, жойига чиққан ҳолда текшириш ва солиқ аудитини ваколатли орган билан келишилмасдан таҳлика-таҳлил дастури асосида амалга ошириш ҳуқуқини беради”.

Иқтисодий жараёнларнинг хилма-хиллиги иқтисодий хавфлар турларининг хилма-хиллигини белгилайди. Иқтисодий фаолият соҳасига гуруҳлаш мезонларини қўллаган ҳолда улар тижорат, молиявий, банк, суғурта таваккалчиликлари ва бошқаларни аниқлайдилар. Ҳозирги кунда илмий ва амалий фаолиятда улар мустақил равишда иқтисодий хатарлар сифатида солиқ хатарлари ҳақида кўпроқ гапира бошладилар. Асар муаллифлари ҳам иқтисодчилар, ҳам юристлардир (Шекин, 2007).

Покровский (2011) кўриб чиқиш учун хавфнинг таркибий хусусиятларини таклиф қилади: хавф, хавфга мойиллик, хавфга сезгирлик (заифлик), бошқа хавф-хатарлар билан ўзаро таъсир қилиш, хавф ҳақида мавжуд маълумотлар, хавф миқдори, хавф билан боғлиқ харажатлар (харажатлар), ўзига хослик хавфлар.

Логинова (2006) корхона хатарлари турларини иқтисодий фаолият соҳалари бўйича таснифлайди, ташқи ва ички муҳит корхона билан боғлиқ хавфларни таъкидлайди. Ташқи муҳитнинг хавфларига иқтисодий, сиёсий, экологик, бозор, саноат; ички муҳит хавфларига - ишлаб чиқариш, менежмент, маркетинг ва логистика, молиявий, инвестиция, инновацион, экологик ва иқтисодий.

Жумладан, швециялик иқтисодчи олим Бескер (2004) томонидан хуфиёна иқтисодиётнинг ўзига хослиги, норасмий иқтисодиёт бозор иқтисодиётининг назорат қилиб бўлмайдиган қисми эканлиги таъкидланиб, улар рағбатлантиришнинг бошқа шаклларига асосан товарлар ишлаб чиқаришлари ва хизматлар кўрсатишларини маълум қилган.

Богданова (2013) суд қарорлари учун солиқ таваккалчилигининг беш таснифини таклиф этади:

– иқтисодий асослилик: қарам контрагентлар ёки компаниялар гуруҳининг фаолияти;

- iqtisodiy imkoniyatdan maʼrum бўлган операцияларни амалга ошириш; компаниянинг харажатлари тегишли фаолиятни амалга оширишга ва даромад олишга йўналтирилмаган;
- тегишли текшириш: солиқ имтиёзларини асоссиз деб тан олиш; контрагентларни текширишнинг йўқлиги;
- бизнес мақсади: солиқ имтиёзларини бизнес мотивларидан маʼrum бўлган операциялар натижасида асоссиз деб тан олиш;
- битим нархи: бозорга мос бўлмаган нархларда битимлар; солиқ базасини имтиёзли компанияларга ўтказиш. Трансакцион битим тузиш усуллари: солиқ тўловчи ўзаро боғлиқ бўлган бир қатор битимлар тузиш орқали солиқларни минималлаштириш учун фуқаролик ва солиқ қонунчилигидаги ҳуқуқлардан фойдаланади (Богданова, 2013).

Тадқиқот методологияси.

Мақолани ёзишда индукцион йўналиш танлаган бўлиб, илмий билишнинг диалектик, таҳлил, мантиқийлик ва тарихийлик каби усуллар орқали муаммони очиб беришга ҳаракат қилинган. Тадқиқот муаммоси корхоналарда мавжуд умумий ҳолатларни кузатиш орқали қўйилган. Тадқиқот учун зарур ахборотлар асосан хорижий адабиётлардан олинган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Контрагентларни текшириш ёки бизнес шериклари ва ҳамкасбларининг ишончилиги ва қонунийлигини текшириш амалиёти узоқ вақтдан бери мавжуд. Бироқ, контрагентларни текширишнинг ўзига хос усуллари ва тартиблари вақт ўтиши билан ўзгарувчан бизнес муҳитига жавоб сифатида ва фирибгарлик, пул ювиш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва бошқа ноқонуний амалиётлар билан боғлиқ хавфларни юмшатиш зарурати сифатида ривожланди. Контрагентларни текшириш амалиётининг ривожланиши ва расмийлаштирилиши турли мамлакатлар ва юрисдикцияларда кузатилиши мумкин, бу жараёни тартибга солувчи турли ҳуқуқий ва меъёрий базалар мавжуд. Амалиёт биринчи марта қачон пайдо бўлганининг аниқ вақт жадвалини аниқлаш қийин, чунки у муайян эҳтиёжлар ва шароитларга жавобан вақт ўтиши билан аста-секин ривожланган бўлиши мумкин.

Ўзбекистонда контрагентларни текшириш амалиёти солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда муҳим ўрин тутди. Солиқ органлари, хусусан, Солиқ қўмитаси солиқ тўловчиларнинг хўжалик ҳамкорлари ва ҳамкорларининг ишончилиги ва қонунийлигини ҳар томонлама текшириш ва текшириш учун масъул ҳисобланади. Амалиётда солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган маълумотларнинг тўғрилигини таъминлаш, юзага келиши мумкин бўлган хавфларни аниқлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва бошқа молиявий ҳуқуқбузарлик ҳолатларини аниқлашга қаратилган турли тартибларни ўз ичига олади. Ўзбекистонда контрагентларни текшириш амалиётининг асосий жиҳатларига қуйидагилар кириди:

Солиқ органлари контрагентларнинг ҳуқуқий асосда фаолият юритаётган қонуний шахс эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун уларнинг рўйхатга олиниши ва ҳуқуқий ҳолатини текширади.

Контрагентларнинг молиявий ҳисоботлари ва молиявий кўрсаткичлари уларнинг молиявий ҳолатини баҳолаш, ҳар қандай номувофиқликларни аниқлаш ва солиққа риоя қилмаслик хавфини баҳолаш учун таҳлил қилинади.

Солиқ органлари томонидан солиқ тўловчилар ва уларнинг ҳамкасблари ўртасидаги операцияларни солиққа тортиш мақсадида тақдим этилган маълумотларнинг тўғрилиги ва тўлиқлигини текшириш учун текширади.

Солиқ органлари контрагентлар билан боғлиқ қўшимча маълумотларни тўплаш ва ўзаро текшириш учун Адлия вазирлиги ва Божхона қўмитаси каби бошқа тегишли давлат органлари билан ҳамкорлик қилиб келмоқда. Бундан ташқари, Ўзбекистонда контрагентларни текшириш амалиёти кўпинча хавф-ҳатарга асосланган ёндашувга амал қилади, бунда асосий эътибор юқори хавфли секторлар ёки трансакцияларга, шунингдек, қоидабузарлик тарихи бўлган шахсларга қаратилади.

Бугунги кунда мазкур йўналишларда қилинаётган ишларни кўриб чиқсак. Харажатларни сунъий равишда ошириб доимий зарар билан фаолият юритиш бўйича:

2021 йилда 42507,0 млрд.сўм айланма амалга оширган 14699 та корхоналар солиқ ҳисоботларида 7471,4 млрд. сўм зарар кўрсатган.

Жумладан, 2260 та қурилиш корхоналари томонидан 10686,0 млрд.сўмлик товар айланмасини амалга оширган бўлсада, солиқ ҳисоботларида 3138 млрд.сўм зарар қўрсатган. Мисол учун: “Umid building” МЧЖ 8,4 млрд.сўмлик товар айланма амалга ошириб, солиқ органларига тақдим этган солиқ ҳисоботларида 43,4млрд.сўмлик зарар қўрсатган. Буни ечими сифатида ушбу корхоналар фаолияти солиқ органларининг доимий назоратига олиниб, амалга оширилган ишлар, жумладан сунъий равишда зарар билан фаолият юритиш ҳолатлари бўйича ОАВ да ахборот бериб бориш. Давлат харидлари жараёнида иштирокчиларни баҳолашда инобатга олиш ҳамда банк кредитларини ажратилишида текшириш зарурдир. Соҳа бўйича ўртача солиқ юки ва рентабеллик даражаси қўсаткичларини ҳисоблаб чиқиш ва қўмитанинг расмий сайтида эълон қилиб бориш. Бунда, солиқ юки ва рентабеллик даражаси қўрсаткичлари соҳа учун ҳисоблаб чиқилган ўртача қўрсаткичлардан кескин фарқ қилган тадбиркорлик субъектларига солиқ назорати тадбирларини тайинлаш лозим бўлади.

Уй-жойлар реализациясини қўрсатмаслик, ёки ҳақиқий нархини пасайтирган ҳолда реализациясини ҳисоботларда экс эттириш. Жорий йил якуни бўйича ўтказилган таҳлилларда 147та қурилиш корхонаси томонидан 1 138та объект бозор нархидан паст нархда реализация қилинганлиги натижасида давлат бюджетига 71,0 млрд.сўм солиқлар ҳисобланмасдан қолган. Мисол учун: Umid турар жой мажмуасида электрон платформалар орқали квартираларнинг 1кв.м учун энг кам нархи 7 млн.сўм дан таклиф этилаётган бўлсада, нотариусдан олинган маълумотларга кўра фуқаро Umid ушбу турар жойдаги квартирани нотариус орқали 1кв.м учун 1 сўмдан сотиб олганлиги расмийлаштириб берилган. Юридик шахслар томонидан уй-жойлар бўйича инвестиция ва олди сотди шартномаларини фақатгина электрон шаклда тузиш ва солиқ органларида рўйхатдан ўтказиш тартибини жорий этиш, бунда:

- сотиб олувчининг нақд пул ва пул қўчириш шаклидаги тўлови, ҳамда қурилиш моллари қўринишидаги кирими бўйича сотувчининг кирим ҳужжати мазкур шартномага бириктирилиши/интеграция қилиниши шарт;

- нотариус идоралари олди-сотди операцияларни фақатгина электрон шартномалар асосида расмийлаштиради ҳамда кирим қилинган пул ва товарлар қиймати йиғиндиси шартнома қиймати ҳисобланади.

Бундан ташқари, солиқ базасини кейинги даврларга ўтказиш орқали солиқларни ўз вақтида тўламаслик ҳолатлари тез тез учрамоқда. 2021 йил давомида нотариус орқали олди-сотди қилинган 584 та субъектда 1149 млрд.сўмлик турар жой объектлари реализацияси солиқ ҳисоботларида қўрсатмаслик натижасида 120,1млрд.сўмлик солиқлар ҳисобланмасдан қолганлиги аниқланди. Мисол учун: Тошкент шаҳрида солиқ тўловчи сифатида рўйхатдан ўтган “UMID LIDER” МЧЖ томонидан 2021 йил давомида нотариал идоралар орқали жами 101 та хонадон 46489,3 млн. сўмга реализация қилинган бўлсада ушбу даврда жамият томонидан 2та хонадон учун 1 540,0 млн. сўмлик электрон ҳисобварак фактуралар шакллантирилиб, ҳисоболтлар тақдим қилинган. Натижада 44 949,3 млн. сўмлик реализация қилинган хонадонлар ҚҚС ҳисоботларда акс эттирилмаганлиги натижасида 5 862,9 млн.сўм қўшилган қиймат солиғи ҳисобланмасдан қолган. Бундан ташқари, ишчи сонини яшириш ва иш ҳаққини камайтириб кўрсатиш ҳолатлари. 2021 йилда 455,3 та мингта фаолият юритувчи субъектларда жами 4 605,6 мингта ишчи банд бўлган ва уларга 49 869,1 млрд.сўм иш ҳақи ҳисобланган (хар бир корхонага ўртача 10 та ишчи, хар бир ишчига ўртача бир ойлик иш ҳақи 902,3 минг.сўм). Шу билан бирга, 84,2 мингта корхонада ишчилар сони 0 та, 143,3 мингта корхонада 1 тадан ва 74,5мингта корхонада 2 тадан ишчи қўрсатилган. Ваҳоланки аксарият тадбиркорлик фаолиятида ўртача 4 та ходим ишлашини ҳисобга олсак 900 мингта иш ўрнини легаллаштириб, 8,1 трлн.сўм иш ҳақи ва 972 млрд.сўм ЖШОДС ҳисобланиши мумкин. Биргина қурилиш соҳасида (бино,иншоотлар) 2021 йилда 10 млрд.сўмдан ортиқ айланмага эга 1075 та корхонада ҳисобланган ўртача иш ҳақи миқдоридан (3,1млн.сўм) кескин фарқ қилган ва ишчилар сонини 1-2 та ходим ташкил этган 825та ҳолатда 13 млрд.сўм қўшимча ЖШОДС ҳисоблаш мумкинлиги аниқлигини кўршимиз мумкин бўлади. Яна бир ҳолат кўз бўямачилик учун бир томонлама ЭХФ расмийлаштириш орқали қўшилган қиймат солиғи занжири узилиши, умидсиз солиқ қарздорлиги шаклланиши ҳамда солиқ базасини яшириш. 2022 йилнинг январь-март ойларида жами ҚҚС суммаси 3,6 трлн.сўмни ташкил этган бир томонлама ЭХФ расмийлаштирилган (27188 та корхона) бўлиб, шундан ҚҚС қиймати 1,6 трлн.сўм бўлган фактуралар улгуржи ва чакана савдо корхоналари томонидан жисмоний шахсларга нисбатан расмийлаштирилган. Масалан, “Umid Invest” МЧЖ томонидан 2022 йил январь-март ойларида ҚҚС суммаси 5,9

млрд.сўмлик (шакар, курилиш учун гулқоғозлар, эркаклар ва аёллар ҳамда боллар кийимлари) жисмоний шахсларга бир томонлама ЭХФ лар расмийлаштириш натижасида 5,7 млрд.сўмлик солиқ қарздорлиги вужудга келган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб қуйдаги хулосага келсак бўлади. Текширувчи мансабдор шахслар томонидан, солиқ тўловчининг руйхатдан ўтган манзилда ҳақиқатда мавжуд ёки мавжуд эмаслиги, унинг омборлари, кирим қилинган товарларининг ҳақиқатда мавжудлиги, мол-мулки ва ишчи ходимларининг мавжудлиги юзасидан текширувлар ўтказилиши лозим.

Текширув натижасида аниқланган қуйдаги ҳолатлар сотувчи ва харидор ўртасида кўзбўямачилик учун тузилган битимни ҳақиқий эмаслигини кўрсат, хусусан:

- битим мажбуриятини бажариш учун товарлар (хизматлар) етказиб берувчи корхонанинг кўрсатилган манзилда жойлашмаганлиги, омборнинг ва товарларни сақлаш учун ёки хизматлар кўрсатиш учун муайян объектнинг мавжуд эмаслиги;

- ташкилотда тегишли иқтисодий фаолият натижаларига эришиш учун зарур шарт-шароитлар мавжуд эмаслиги (ётказиб бериш ходимлари, асосий воситалар, ишлаб чиқариш фондлари, транспорт воситалари, мажбурий рухсатномалар, лицензиялар ва бошқалар);

Солиқ назоратининг кейинги босқичларида етказиб берувчининг контрагентларида (харидорда) камерал солиқ текшируви ёки солиқ аудитини ўтказиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бунда, сотувчига нисбатан ўтказилган сайёр солиқ текшируви фактлари унинг контрагентини текшириш жараёнида битимларни қалбаки деб баҳолашда асос бўлиб ҳисобланади.

Ривожланган давлатларни мазкур йўналишларда олиб бораётган ишларини таҳлил қилинганда қуйдагилар аниқланди. Хусусан, Хитойда солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда контрагентларни текшириш амалиёти солиқ органлари, хусусан, Давлат солиқ бошқармаси (САТ) ва унинг маҳаллий бўлимлари томонидан ташкил этилади ва амалга оширилади. Амалиёт солиқ қонунчилигининг бажарилишини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш, солиқ тизимининг яхлитлигини сақлашга қаратилган. Солиқ органлари томонидан солиқ тўловчилар ва уларнинг хўжалик операциялари тўғрисидаги тегишли маълумотлар ва маълумотлардан фойдаланиш имконини берувчи комплекс ахборот алмашиш тизими яратилган. Бунга Саноат ва савдо давлат бошқармаси ва божхона бошқармаси каби бошқа давлат органлари билан маълумот алмашиш киради. Солиқ органлари юқори хавфга эга контрагентлар ва операцияларни аниқлаш учун хавфларни баҳолаш методологияси ва маълумотлар таҳлилидан фойдаланадилар. Муайян контрагент билан боғлиқ хавф даражасини аниқлаш учун улар транзакциялар ҳажмлари, саноат сектори, олдинги мувофиқлик тарихи ва молиявий ҳисоботлардаги аномалиялар каби турли мезонлардан фойдаланадилар. Солиқ органлари контрагентлар бўйича солиққа оид маълумотларнинг тўғрилиги ва қонунийлигини текшириш учун ҳар томонлама текшириш ва текширувлар ўтказадилар. Бу молиявий ҳисоботларни кўриб чиқиш, жойларда текширувлар ўтказиш ва қўшимча маълумот тўплаш учун тегишли томонлар билан суҳбатни ўз ичига олиши мумкин. Солиқ органлари контрагентлар билан боғлиқ маълумотларни олиш ва ўзаро текшириш учун банк сектори, божхона органлари ва саноатни тартибга солувчи органлар каби бошқа давлат органлари билан ҳамкорлик қилади. Бу номувофиқликлар ва мумкин бўлган номувофиқликларни аниқлашга ёрдам беради. Қонун ҳужжатларига риоя қилмаслик ёки солиқ тўлашдан бўйин товлаш аниқланган ҳолларда солиқ органлари солиқ тўловчига ва уларнинг контрагентларига нисбатан қонуний чоралар кўриш, жарималар қўллаш, тергов кўзғатиш ҳуқуқига эга. Шунини таъкидлаш керакки, махсус тартиб ва амалиётлар солиқ тўловчининг ҳажми, саноат сектори ва транзакциянинг хусусиятига қараб фарқ қилиши мумкин. Умумий мақсад солиққа риоя қилишни таъминлаш, шаффофликни ошириш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва бошқа ноқонуний фаолиятнинг олдини олишдан иборат.

Жанубий Кореяда солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда контрагентларни текшириш амалиёти солиқ органлари, биринчи навбатда Миллий солиқ хизмати (НТС) томонидан ташкил этилади ва амалга оширилади. Амалиёт солиқ қонунчилигининг бажарилишини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш, солиқ тизимининг яхлитлигини сақлашга қаратилган. Солиқ органлари солиқ тўловчилар ва уларнинг хўжалик операциялари тўғрисидаги тегишли маълумотлар ва маълумотлардан фойдаланиш имконини берувчи ахборот алмашиш тизимини яратдилар. Бунга бошқа давлат органлари, молия институтлари ва назорат қилувчи органлар билан маълумот алмашиш

киради. Солиқ органлари юқори хавфга эга контрагентлар ва операцияларни аниқлаш учун хавфни баҳолаш моделлари ва мезонларидан фойдаланадилар. Муайян контрагент билан боғлиқ хавф даражасини баҳолаш учун улар транзакциялар ҳажмлари, саноат сектори, олдинги мувофиқлик тарихи ва молиявий ҳисоботлардаги аномалиялар каби омилларни ҳисобга олади. Солиқ органлари солиқ тўловчилар операцияларининг тўғрилиги ва қонунийлигини таъминлаш мақсадида текшириш ва тергов жараёнларини ўтказишади. Бу молиявий ҳисоботларни кўриб чиқиш, жойларда текширувлар ўтказиш ва контрагентлардан қўшимча маълумот сўрашни ўз ичига олиши мумкин. Жанубий Кореядаги солиқ органлари мониторинг имкониятларини ошириш учун илғор технологиялардан, жумладан, маълумотлар таҳлили ва сунъий интеллектдан фойдаланади. Ушбу технологиялар уларга катта ҳажмдаги маълумотларни таҳлил қилиш, реал вақт режимда нақшлар, аномалиялар ва потенциал хавфларни аниқлаш ва проактив мувофиқлик чораларини қўллаб-қувватлаш имконини беради. Шунини таъкидлаш керакки, муайян тартиб ва амалиётлар солиқ тўловчининг ҳажми, саноат сектори ва транзакциянинг хусусиятига қараб фарқ қилиши мумкин. Умумий мақсад солиққа риоя қилишни таъминлаш, шаффофликни ошириш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва бошқа ноқонуний фаолиятнинг олдини олишдир.

Малайзияда солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда контрагентларни текшириш амалиёти биринчи навбатда Малайзиянинг ички даромадлар кенгаши (ИРБМ) томонидан ташкил этилади ва амалга оширилади. Амалиёт солиқ қонунчилигини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини оширишга қаратилган. Солиқ тўловчилар ИРБМда рўйхатдан ўтишлари ва солиқ идентификация рақамини олишлари керак. Бу солиқ органларига мониторинг мақсадида солиқ тўловчилар ва уларнинг контрагентларини кузатиш ва аниқлаш имконини беради. Солиқ тўловчилар ўз операциялари бўйича тегишли ҳужжатлар ва ёзувларни, шу жумладан сўраш фактураларни, квитанцияларни ва тегишли молиявий ҳисоботларни юритишлари шарт. Ушбу ҳужжатлар транзакцияларнинг далили бўлиб хизмат қилади ва текшириш ва ўзаро текшириш мақсадларида ишлатилиши мумкин. ИРБМ солиқ тўловчилар ва уларнинг контрагентлари ҳақида маълумот ва ўзаро маълумот алмашиш учун Малайзия компаниялар комиссияси ва Малайзия божхона департаменти каби бошқа давлат идоралари билан ҳамкорлик қилади. Бу мумкин бўлган келишмовчиликлар, аномалиялар ва мос келмаслик муаммоларини аниқлашга ёрдам беради. Солиқ органлари томонидан солиқ тўловчилар ўзларининг операцияларининг тўғрилиги ва қонунийлигини текшириш учун мунтазам равишда мувофиқликни текшириш ва текширишлар ўтказилади. Бу молиявий ҳисоботларни кўриб чиқиш, жойларда текширишлар ўтказиш, солиқ тўловчилар ва уларнинг контрагентларидан қўшимча маълумотларни сўрашни ўз ичига олиши мумкин. Солиқ органлари қонун ҳужжатларига риоя қилмаслик ёки солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларида солиқ тўловчилар ва уларнинг контрагентларига нисбатан жарималар қўллаш, текширишлар бошлаш ва қонуний чоралар кўриш ҳуқуқига эга. Бу тўхтатувчи омил бўлиб хизмат қилади ва солиқ тизимида жавобгарликни таъминлайди. Умумий мақсад солиққа риоя қилишни рағбатлантириш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва Малайзияда солиқ тизимининг яхлитлигини сақлашдир.

Россия давлатида солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда контрагентларни текшириш амалиёти Федерал Солиқ Хизмати (ФТС) томонидан ташкил этилади ва тартибга солинади. Ушбу амалиётнинг мақсади солиққа риоя этилишини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва солиқ тўловчилар фаолиятини самарали назорат қилишдан иборат. Солиқ тўловчилар солиқ органларидан ягона солиқ тўловчи идентификация рақамини (ИНН) олишлари шарт. Ушбу идентификация рақами солиқ тўловчилар ва уларнинг контрагентлари фаолиятини кузатиш ва мониторинг қилишда ёрдам беради. Солиқ тўловчилар солиқ органларида рўйхатдан ўтишлари ва ўз фаолияти тўғрисида аниқ ва долзарб маълумотларни, шу жумладан контрагентлари тўғрисидаги маълумотларни тақдим этишлари шарт. Шунингдек, улар ўзларининг контрагентлари билан тузилган битимлар тафсилотларини ўз ичига олган мунтазам солиқ ҳисоботларини тақдим этишлари шарт. Солиқ органлари яқинроқ текшириш учун юқори хавфга эга бўлган солиқ тўловчилар ва контрагентларни аниқлаш учун рискга асосланган ёндашувдан фойдаланадилар. Солиқ тўловчи ёки контрагент билан боғлиқ хавф даражасини баҳолашда транзакциялар ҳажми, саноат сектори, аввалги мувофиқлик тарихи ва молиявий кўрсаткичлар каби омиллар ҳисобга олинади. ФТС солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш ва потенциал номувофиқликларни аниқлаш учун илғор

технология тизимлари ва маълумотларни таҳлил қилиш воситаларидан фойдаланади. Бунга катта ҳажмдаги маълумотларни таҳлил қилиш, шубҳали операцияларнинг нақшларини аниқлаш ва хавфга асосланган баҳолашни ўтказиш киради. Солиқ органлари қонун ҳужжатларига риоя қилмаслик ёки солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларида солиқ тўловчилар ва уларнинг контрагентларига нисбатан жарималар қўллаш, текширишлар бошлаш ва қонуний чоралар кўриш ҳуқуқига эга. Ушбу чора-тадбирлар солиқ тизимида тўсиқ бўлиб, жавобгарликни рағбатлантиради.

Хулоса ва таклифлар.

Кўйидаги хулоса, илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди:

Тўғри солиққа тортиш адолатли ва барқарор солиқ тизими учун жуда муҳимдир. Солиқларни ундириш самарадорлигини ошириш учун солиққа тортиш тартибини доимий равишда такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга. Ушбу таклиф солиққа тортиш тартиб-қоидаларини такомиллаштириш бўйича асосий чора-тадбирларни белгилайди, бу жараёнларни соддалаштириш, қонунчиликка риоя этилишини рағбатлантириш ва солиқларни ҳисоблашнинг тўғрилигини таъминлашга қаратилган. Солиқ қонунчилиги ва қоидаларининг мураккаблиги ва ноаниқлиги солиққа риоя қилишнинг асосий муаммоларидан биридир. Буни ҳал қилиш учун таклиф солиқ қоидаларини ҳар томонлама тушунтириб берадиган аниқ ва тушунарли солиқ йўриқномаларини ишлаб чиқишни таклиф қилади. Ушбу йўриқномалар солиқ тўловчилар учун онлайн платформалар орқали осон бўлиши ва солиқ қонунчилигидаги ҳар қандай ўзгаришларни акс эттириш учун мунтазам янгиланиб туриши керак.

Технологиядан фойдаланиш солиқ маъмуриятчилигининг аниқлиги ва самарадорлигини сезиларли даражада ошириши мумкин. Таклифда маълумотларни йиғиш, ҳисоб-китоб қилиш ва топшириш жараёнларини автоматлаштирадиган онлайн солиқ тўловлари тизимини жорий этиш таклиф этилади. Бу хатоларни камайтириш, қоғозбозликни камайтириш, солиқ тўловчиларга солиқ мажбуриятларини бажаришда қулай ва самарали йўл очиш имконини беради.

Кўпгина солиқ тўловчилар солиқ талаблари ва мажбуриятларини тушунишга қийналмоқда. Буни бартараф этиш учун таклифда солиқ тўловчиларни ўқитиш бўйича комплекс дастурларни амалга ошириш тавсия этилади. Ушбу дастурлар солиқ қоидалари, ариза бериш тартиблари ва солиқни режалаштириш стратегиялари бўйича кўрсатмалар бериши керак. Бундан ташқари, махсус ишонч телефонлари ёки онлайн қўллаб-қувватлаш платформаларини ташкил этиш солиқ тўловчиларга солиқ масалалари бўйича ёрдам ва тушунтиришлар олиш имконини беради.

Солиқларни тўғри ҳисоблаш ва солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини камайтириш учун солиқ қонунчилигини рағбатлантириш муҳим аҳамиятга эга. Таклиф мунтазам солиқ текширувлари, хавф-хатарларга асосланган баҳолаш ва маълумотларни таҳлил қилиш усуллари орқали мувофиқлик чораларини кучайтиришни таклиф қилади. Юқори хавфли ҳудудларга эътибор қаратиш ва мақсадли ижро чораларини амалга ошириш орқали солиқ органлари қонунбузарликларнинг олдини олиши ва барча солиқ тўловчилар учун тенг шароит яратиши мумкин.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Kristina F.B. (2004) The Informal Economy march. Шведский Международный агентствo сотрудничества развития SE-105 25 Стокгольма Швеция.

Risk management guide for tax administrations. (2006) Fiscalis risk analysis project group (financial code: fpg/11) version 1.02 European Commission's Taxation and Customs Union Directorate General. (February).

Богданова А.Е. (2013) Совершенствование управления налоговыми рисками, обеспечивающего экономический рост предприятия. / А.Е.Богданова. // Науч. тр. Вольного экон. общ-ва России.. Т. 172. С. 417-426.

Кюфлер Л.И., Каширина Ю.П. (2017) Налоговые проверки: виды, порядок проведения и оформления результатов. Территория науки. № 1.

Курбанов З.Н., Гаффаров Ш.Н. (2020) "Солиқ назоратини ташкил қилишнинг назарий масалалари". "Логистика ва иқтисодиёт" илмий электрон журнали, №2-сон, 71 бет.

Логинава И.О. (2006) Оценка рисков промышленных предприятий: методический подход: автореф. дис. канд. экон. наук / И. О. Логинава. Новосибирск: Изд-во Новосиб. гос. техн. ун-та, 22 с.

Нормурзаев У.Х. Иқтисодиётни тартибга солишда солиқ имтиёзларининг аҳамияти ва бюджет даромадларини шакллантиришдаги роли//Экономика и финансы (Узбекистан). 2014. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/i-tisodiyotni-tartibga-solishda-soli-imtiyozlarininig-amiyati-va-byudzhnet-daromadlarini-shakllantirishdagi-rol>

Нормурзаев Умид Холмурзаевич (2020) Солиқ имтиёзлари орқали иқтисодиёт тармоқлари ҳамда соҳаларида тизимли таркибий ислохотларни қўллаб-қувватлаш сиёсати // Экономика и финансы (Узбекистан). №4 (136). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/soli-imtiyozlari-or-ali-i-tisodiyot-tarmo-lari-amda-so-alarida-tizimli-tarkibiy-islo-otlarni-llab-uvvatlash-siyosati>.

Нормурзаев, У. (2021). Тадбиркорларни қўллаб-қувватлашда солиқ имтиёзларини бериш орқали самарали усуллардан фойдаланиш йўллари. *Economics and education*, (3), 91-95.

Нормурзаев, У. (2022). Ҳукуматимиз томонидан солиқ маъмурчилиги бўйича 2018-2022 йилларда амалга оширилган солиқ ислохотлари натижалари. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 10(5), 325-330.

Нормурзаев, У. (2023). Солиқ имтиёзлари бериш тартибини такомиллаштириш масалалари. *Economics and education*, 24(1), 334-339.

Нормурзаев, У. (2023). Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси доирасида молия бозорининг долзарб муаммолари тадбиркорликни тенг рақобат шароитларини яратиш ҳамда яширин иқтисодиёт улушини қисқартириш йўллари. *Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка*, 88-89.

Нормурзаев, У. Х. (2021). 2021 йилдаги солиқ маъмурчилиги ҳамда солиқ кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар юзасидан. *Интернаука*, (6-2), 99-100.

Нормурзаев, У.Х. (2021). Ҳукуматимиз томонидан берилётган солиқ имтиёзларининг ҳисобини юритиш ва самарадорлигини таҳлил қилиш масалалари. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (10 (146)), 47-56.

Покровский А.К. (2011) *Риск-менеджмент на предприятиях промышленности и транспорта: учеб. пособие* / А.К. Покровский. –М.: Изд-во Кнорус. 160 с.

Шестакова Н.Н. (2018) *Налоговые проверки в системе налогового контроля. Социально-экономический и гуманитарный журнал Красноярского ГАУ. №1.*

Щекин Д.М. (2007) *Налоговые риски и тенденции развития налогового права; Цыркунова Г.А., Мигунова М.И. Налоговые риски: сущность и классификация.*